

Kultúrne aspekty vývoja rusínskej a ukrajinskej menšiny na Slovensku v povojnovom decéniu

Stanislav Konečný, Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, konecny@saske.sk

KONEČNÝ, Stanislav. Cultural aspects of the development of the Ruthenian and Ukrainian minority in Slovakia in the Post-War decade. Individual and Society, 2009, Vol. 12, No. 1.

The cultural development of the Ruthenian population in Slovakia was in the last centuries markedly influenced by many different factors. Ruthenians was evidently marked by certain conservatism, isolation and disability to join democratizing and liberating movements of that time.

Slovakia. Ruthenia. Ruthenian and Ukrainian Minority. Culture. Enlightenment.

Vývoj kultúry rusínskeho obyvateľstva na Slovensku bol v minulých storočiach výrazne ovplyvnený lokalizáciou regiónu na rozmedzí Východu a Západu, jeho tradičnou sociálno-ekonomickou zaostalosťou, politickou nezrelosťou jeho reprezentácie, ale aj príklonom tvorivej inteligencie k romantizmu a k naivnému reagovaniu na aktuálne problémy doby. Od 19. storočia sa už kultúrny život juhokarpatských Rusínov evidentne vyznačoval istou konzervatívnosťou, izolovanosťou a neschopnosťou zapojiť sa do demokratizačných a liberalizačných hnutí vtedajšieho obdobia. Na severovýchodnom Slovensku bola táto situácia zjavne ešte horšia. Z týchto dôvodov sa prvé impulzy modernizmu mohli lepšie uplatniť až v období prvej Československej republiky, a to v podstatne zložitejšej spoločenskej a politickej situácii.[1]

Rozvoj kultúrneho života minority komplikovala skutočnosť, že ani v tomto období sa nepodarilo prekonať rozpory a rozriešiť otázku jej spisovného jazyka a národno-kultúrnej orientácie. zjednodušene možno povedať, že práve ambivalentnosť západných a východných prvkov v kultúre Rusínov bola jednou z hlavných príčin zložitej etnogenézy a problémov národného sebauvedomovania menšiny. Potvrzuje to skutočnosť, že kultúrny dualizmus rusínskeho obyvateľstva pod Karpatmi sa nepodarilo odstrániť napriek rafinovaným plánom etnickej homogenizácie či denacionalizácie, ktoré sa v priebehu storočí rôznou intenzitou a rozličnými formami uskutočňovali.[2]

Už po vzniku Československa moskvofilský (veľkoruský) smer medzi Rusínmi na Slovensku stratil svoje pozície, ktoré mal v 19. storočí, ba ešte na začiatku 20. storočia. Prevahu nadobúdal tzv. tutešňacký (rusínsky) prúd, ktorý podporovala prešovská gréckokatolícka eparchia, ale i vplyvná *Spoločnosť A. V. Duchnoviča*. Za spisovný jazyk presadzovali „jazyčie“, resp. „karpatskú redakciu ruského jazyka.“ Na rozdiel od Zakarpatska, na Slovensku sa neuchytil tzv. národovecký smer, ktorý síce hlásal návrat k jazyku ľudu, k nárečiam, v podstate však tendoval k ukrajinskému jazyku.[3]

Na druhej strane, určitou výhodou oproti minulosti bolo, že starostlivosť o kultúru a umenie vôbec v oveľa väčšej miere, a od roku 1948 úplne, pripadla štátu. Stalo sa tak na základe dekrétu prezidenta republiky o štátnej osvetovej starostlivosti, ktorý túto sféru dal do rúk samosprávnych orgánov – miestnych a okresných osvetových rád, ktoré kontrolovalo Povereníctvo školstva a osvetu.[4]V tomto zmysle štát vlastne kultúru de facto finančne dotoval a z veľkej časti aj priamo organizoval.

V plnej miere to platilo aj o menšinovej kultúre, zvlášť o Rusínoch a Ukrajincoch, ktorí mali status

slovanskej minority a vyhli sa tak reštrikčným a diskriminačným opatreniam vtedajšej národnostnej politiky. Okrem toho, na základe dohody medzi slovenskými národnými orgánmi a Ukrajinskou národnou radou Prjaševščiny (UNRP) si rusínska a ukrajinská menšina vydobyla istý obmedzený model kultúrnej autonómie v podobe ukrajinských inštitúcií a osobitných oddelení pri niektorých štátnych ustanovizniach.

Rozširovanie kultúry medzi obyvateľstvom severovýchodného Slovenska zabezpečovali štyri ukrajinské štátne osvetové inšpektoráty v Bardejove, v Snine, v Starej Ľubovni a vo Svidníku. V obciach s rusínskym a ukrajinským obyvateľstvom vznikli knižnice s ruskou i ukrajinskou literatúrou a začali cielavedomejšie pracovať krúžky umeleckej tvorivosti. Pravda, po zavedení krajského zriadenia v roku 1949 inšpektoráty v okresoch sa stali súčasťou odborov školstva a kultúry ONV.[5]

Pravda, to vôbec neznamenalo personálne oslabenie menšiny, pretože vo všetkých okresoch s ukrajinským obyvateľstvom boli osvetovými pracovníkmi Ukrajinci. Rovnako i na KNV v Prešove boli Ukrajinci vo funkciách referenta IV. referátu, jeho prednostu i traja osvetoví pracovníci. V okresoch z 25 osvetových a knižničných inšpektorov bolo dvanásť ukrajinskej národnosti, teda 48 %.[6]

Kultúru, literatúru, ale aj celú oblasť umenia v rokoch 1945 - 1948 charakterizovala vysoká aktivita kultúrno-osvetových inštitúcií a mládeže. V tvorivej činnosti prevládali námety oslavujúce oslobodenie, obnovu mierového života a nádej v jeho spravodlivejšie usporiadanie. Išlo vlastne o roky kryštalizácie umeleckých talentov, nachádzania ich vlastnej orientácie a spoločenských ideálov. Je však potrebné poznamenať, že z formálneho hľadiska oblasť umenia zvyčajne neprekročila poetiku a estetické videnie realizmu 19. storočia.

Druhé obdobie (1949 - 1954) poznačili administratívne zásahy do vývoja etnika, vrátane rozriešenia jazykovej otázky v prospech spisovnej ukrajinčiny. Tvorba sa stala viac spoločenskou než individuálnou činnosťou. Zlepšili sa síce technické i organizačné podmienky k tvorbe a k jej prezentácii, avšak politické a ideologické bariéry jej rozvoj limitovali i deformovali.[7] Všeobecnou direktívou v tomto smere boli totiž závery zo zjazdu národnej kultúry, ktorý sa konal v Prahe v dňoch 10. - 11. 4. 1948. K. Gottwald v hlavnom prejave za kľúčovú úlohu tvorcov kultúrnych hodnôt i organizátorov kultúrneho života spoločnosti označil vybudovanie socializmu.[8]

Jednou z hlavných priorít UNRP bolo obnovenie a rozvoj kultúrneho života rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva, ktorý bol v rokoch vojny limitovaný a značne utlmený. Jej kultúrno-osvetové oddelenie pod vedením D. Millyho sa usilovalo revitalizovať kultúrno-osvetové spolky, tlač a podporiť zriadenie inštitúcií, ktoré by umožnili kultúru a umenie rozvíjať na profesionálnej úrovni. Ako prvé sa prezentovalo *Общество имени А. Духновича*, ktoré v roku 1947 usporiadalo „Deň ruskej kultúry“ v Stropkove, v Bardejove, vo Svidníku, v Medzilaborciach a inde. Zúčastnilo sa ich viac než 10 000 ľudí. S piesňami i tancami vystúpili študenti ruských gymnázií a amatérske súbory.

Kultúrne aktivity po vojne vyvíjali aj spolky rusínskych a ukrajinských študentov v Prahe (*Возрождение*), v Bratislave (*Общество имени А. Добрянского*), ale i v Brne (*Верховинцы*) i v Košiciach, ktoré boli spravidla rusofilsky orientované. Na severovýchodnom Slovensku sa aj v tejto sfére angažoval *Союз молодёжи Карпат* (SMK), a neskôr aj jeho *Пионерська організація*. Súbor piesní a tancov pri SMK dokonca reprezentoval republiku na Svetovom festivale demokratickej mládeže v Prahe. V repertoári mal ruské a ukrajinské piesne i tance, ale aj domáci folklór.

Po februári 1948 sa situácia i na tomto poli zmenila, pretože spolky rusínskeho obyvateľstva, jeho inštitúcie, ba i UNRP boli postupne zrušené. Garantom kultúrneho života obyvateľstva sa stal KZUP, resp. jeho prípravný výbor a miestne organizácie, v ktorých bola akceptovaná jeho ukrajinská národná a kultúrna identita, hoci jej prijatie bolo a je zložitým, dlhodobým a dodnes nezavršeným procesom.

KZUP sa zamerlal na politicko-výchovnú a kultúrno-osvetovú prácu. Organizoval prednášky, kurzy jazyka, literárno-kultúrne večery, ľudovú umeleckú tvorivosť (LUT), výstavy, nástenné živé noviny, vydával časopisy, knihy a realizoval iné formy kultúrnej a osvetovej práce. Zakladal čitateľské, hudobné, dychové a divadelné krúžky, usporiadal filmové a divadelné predstavenia a v spolupráci s inými zložkami aj výskum a vedecké konferencie. Len v decembri 1951 pod jeho patronátom vzniklo osemnásť hudobných, 34 speváckych a 15 dramatických krúžkov. Na ustanovujúcej konferencii KZUP v roku 1954 bolo konštatované, že v jeho rámci pracuje 25 hudobných, 34 speváckych, 42 dramatických, 35 tanečných a desať bábkarských krúžkov LUT.[9]

Na druhej strane, politické orgány mu ukladali nielen mobilizovať občanov hlásiacich sa k ukrajinskej národnosti pre aktívnu účasť na plnení hospodárskych úloh, ale aj zapájať ich do vtedy prebiehajúcich

kampaní, akými boli rozvoj pracovnej iniciatívy, nábor pracovných síl pre baníctvo, hutníctvo a české pohraničie, zakladanie JRD, „pravoslávna akcia“, boj proti ukrajinskému „buržoáznemu nacionalizmu“, ukrajinizácia a pod.

Od roku 1953 sa KZUP mohol venovať špecifickým úlohám, pretože všeobecnú starostlivosť o osvetu na Slovensku prevzala verejná správa. Na základe uznesení národných výborov v 2506 obciach vznikli osvetové zariadenia klubového typu a súčasne sa otvárali aj prvé okresné osvetové domy.[10] KZUP mal v tom čase 7535 členov a 274 miestnych organizácií, avšak funkcionári nemali stály kontakt s členskou základňou.[11] Už vtedy sa prejavovala skutočnosť, že príslušníci menšiny, ba aj tí, ktorí sa hlásili k ukrajinskej národnosti, v mnohých prípadoch tieto aj ďalšie úspechy v kultúrnej sfére prijímali pasívne.[12]

Ďalší rozvoj kultúry a osvety menšiny v daných podmienkach predpokladal osvojenie si ukrajinského jazyka, čo bolo aj jedným z hlavných smerov práce formujúceho sa KZUP. Tak v roku 1954 pracovalo pri miestnych organizáciách 192 krúžkov ukrajinského jazyka s 2806 poslucháčmi. Pracovali pod vedením miestnych učiteľov a venovali sa aj ukrajinskej klasickej a sovietskej literatúre.[13]

Dôležitým nástrojom rozširovania kultúry a osvety do radov rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva na Slovensku bola tlač. Už 18. marca 1945 vyšlo v ruskom jazyku prvé číslo prokomunistických novín *Пряшевщина*, ktoré ako orgán UNRP vychádzali do 16. 8. 1951. V kultúrnych rubrikách boli v nich uverejňované nielen informácie o kultúrnom živote regiónu, recenzie a informácie, ale aj verše, krátke prózy alebo úryvky z prác renomovaných ruských a ukrajinských umelcov, ale aj domácich autorov, hlavne I. Macinského, V. Zozuláka a M. Šmajdu. Podiel článkov a ukážok v ukrajinskom jazyku sa, hlavne zásluhou F. Lazoríka, postupne zvyšoval.

Tlačový orgán ukrajinsko - ruskej sekcie Demokratickej strany *Демократический голос* (december 1945 - február 1948) vychádzal rusky v podstatne nižšom náklade a odmietal ukrajinskú národno-kultúrnu orientáciu. Obdobný názor prezentoval literárny mesačník pražských študentov *Костёр* (1946 - 1947) pod vedením I. Šlepeckého a P. Suchého, ktorý však pôsobil ľavicovejšie a prosovietsky. Tieto atribúty boli omnoho výraznejšie v politickom týždenníku komunisticky zmýšľajúcich rusínskych a ukrajinských študentov v Prahe, ktorý v tom istom čase s názvom *Карпатская звезда*, neskôr *Звезда - Звезда* redigoval P. Bunganič

Problematike severovýchodného Slovenska sa viac venoval mesačník *Колокольчик - Дзвіночок* (1947-1950), ktorý vychádzal ako orgán SMK, od roku 1949 ako orgán KV ČSM v Prešove. Okrem iného uverejňoval ukážky z umeleckej tvorby F. Lazoríka, V. Zozuláka a V. Grendžu - Donského. Časopis do istej miery nahradzoval nejestvujúce učebnice v ukrajinských školách a neskôr uľahčil študujúcej mládeži prechod na ukrajinský vyučovací jazyk.

Rozvoju duchovného života slúžili aj cirkevné časopisy vydávané pre Rusínov a Ukrajincov na Slovensku. Bol to orgán gréckokatolíckeho ordinariátu *Благовестник* (1946 - 1949), ktorý vychádzal dvojtýždenne, a, na druhej strane, orgán pravoslávnej cirkvi, mesačník *Свет православия* (1948 - 1951): Oba časopisy ponúkali tak náboženské čítanie, životopisy svätcov, ako i správy o živote obidvoch cirkví u nás i za hranicami. V rokoch 1950 - 1951 bol v Prahe vydávaný tiež *Вестник православного экзархата московской патриархии в Чехословакии*. [14]

Od 11. 8. 1951 začal ako orgán KV KSS v Prešove vychádzať týždenník *Нове життя*, ktorý od roku 1952 bol len ukrajinskou mutáciou novín *Новый život*. Pod vedením V. Kopčaka bol od začiatku vydávaný v ukrajinskom spisovnom jazyku. Obsahoval však len málo originálnych článkov, väčšinou išlo o materiály prevzaté zo sovietskej tlače. Od roku 1953 *Нове життя* vychádzali dvakrát týždenne. Hoci venovali pozornosť aj otázkam kultúry a umenia, v prvej polovici päťdesiatych rokov prevládali ekonomické témy a pracovná problematika. [15]

Od septembra 1951 KZUP vydával vlastný spoločensko-politický a literárno-umelecký ilustrovaný časopis: rusko-ukrajinský mesačník *Дружно вперед*, a to pod redakciou F. Lazoríka a I. Gabaľa. Spočiatku vychádzal týždenne, od roku 1953 mesačne. Uverejňoval rôzne informácie a reportáže zo života ľudu severovýchodného Slovenska, propagoval a hodnotil miestne organizácie KZUP, krúžky, záujmovú umeleckú činnosť, prácu kultúrnych inštitúcií a v neposlednom rade vytváral priestor pre vedecko-popularizačné články o histórii etnika a pre ďalšie rubriky určené mládeži, spoločenským organizáciám a športu. [16]

Kultúrny život ukrajinskej inteligencie odrážal a ovplyvňoval aj almanach *Dukla*. Išlo o literárno-umelecký

a publicistický štvrtročník, ktorý pod vedením I. Macinského začal vychádzať v roku 1953 z iniciatívy Krúžku ukrajinských spisovateľov pri Slovenskej sekcii Zväzu československých spisovateľov (KUS SS ZČSS). Od začiatku umožňoval publikovať práce miestnych autorov, porovnávať ich s literárnou produkciou v celoštátnych súvislostiach, ako i v Zakarpatsku, ale zároveň sa stal tribúnou literárnej a umeleckej kritiky a tvorivej diskusie, hoci len v ideologicky vymedzenom okruhu problémov.[17]

Od roku 1951 v Bratislave v ruskom jazyku vychádzala ako orgán Pionierskej organizácie *Пионерская газета*, ktorá bola určená školskej mládeži. Od roku 1953 bola jej redakcia premiestnená do Bratislavy a pod názvom *Пионерська газета* ho vydávali po ukrajinsky.[18] V ukrajinskom jazyku vychádzali v tom čase aj dva okresné roľnícke noviny, a to týždenníky *Лабірський вісник* Medzilaborciach a od roku 1953 *Піддулянський хлібороб*, ktorý bol hodnotený ako jeden z najlepších v kraji.[19]

Literatúra Rusínov a Ukrajincov na Slovensku usilovala o kontinuitu s obdobím osvietenstva a s dielami autorov druhej polovice 19. storočia, pretože bezprostredne nemala na čo priamo nadväzovať. Preto ju veľmi výrazne poznačili silné impulzy zo sovietskej, ruskej, ukrajinskej, českej a slovenskej literatúry. Jej veľkým handicapom bol nejednotný vzťah k predchádzajúcej miestnej literárnej tvorbe, ktorý osciloval medzi negativistickým postojom k literárnemu dedičstvu regiónu a jeho nekritickým akceptovaním.[20]

Druhým problémom, ktorý determinoval charakter tejto menšinovej literatúry v povojnových rokoch, bolo nedoriešenie problému spisovného jazyka, preto určité obdobie mala dvojjazyčný ráz. V prvých rokoch jednoznačne prevládal ruský jazyk, pravda v svojej predrevolučnej, trochu archaickej forme. Postupne však všetci spisovatelia a básnici, s výnimkou A. Karabeleša, ba aj kritici, akceptovali oficiálny, ukrajinský jazyk. Pravda, literárnu ukrajčinu dokonale neovládali, využívali aj termíny a zvraty z dialektu. To, popri niektorých kompozičných nedostatkoch, poznačilo aj úroveň literárnych diel, hoci sa jazyk miestnych literátov postupne kultivoval. Musíme mať tiež na zreteli skutočnosť, že veľmi často išlo vlastne o literárne prvotiny.

Z obsahového hľadiska vo všetkých žánroch prevládal motív lásky k rodnému kraju, silne však rezonovali fenomén hrôz vojny a fašizmu, národnooslobodzovací boj, spoločenské zmeny, družba s národmi ZSSR, budovateľské témy, boj za mier a viera v lepší zajtrajšok.[21] Z formálneho hľadiska išlo síce o rôzne útvary, a túto žánrovú a druhovú pestrosť si rusínska a ukrajinská literatúra na Slovensku udržala dodnes, boli však evidentne preexponované expresívnosťou, ktorá preto vyznievala, v porovnaní so súdobou slovenskou literatúrou, príliš pateticky.[22]

Verše v zbierkach I. Macinského (1922 - 1987) *Белые облака*(1949) a F. Lazoríka (1913 - 1969) *Слово гладних і голодних*(1949) boli zjavne prvými básnickými zbierkami povojnovej poézie rusínskej a ukrajinskej menšiny, ktoré symbolicky vyšli v ruskom, resp. v ukrajinskom jazyku. F. Lazorík v týchto rokoch bol aj autorom vtedy módnych poém. Prvú z nich, *Навік єдині* (1953), napísal z príležitosti 300. výročia zjednotenia Ruska a Ukrajiny z roku 1654, a druhú, *Славна річниця*(1954), venoval blížiacemu sa 10. výročiu oslobodenia Československej republiky Sovietskou armádou.[23]

Prvotina I. Macinského obsahuje básne z rokov 1939 - 1949 usporiadané do troch cyklov, v ktorých oslavuje víťazstvo nad fašizmom a zamýšľa sa nad budúcnosťou rodného kraja. V sledovanom období bol ti ež autorom známej ruskej poémy *19-ое ноября 1944 а української роэты Токаїцьке весілля* (1954), ktoré boli venované tragickým udalostiam v Tokajíku a zjavne inšpirované ich desiatym výročím. K 10. výročiu SNP napísal I. Macinský v tom istom roku aj poému *Балада про Словацьке національне повстання*. [24]

Vo veršoch F. Lazoríka a I. Macinského, napriek mnohým pozitívam, bolo nemálo ospevovania Stalina, prikrášľovania skutočnosti, neumeleckej politickej rétoriky a dogmatických formulácií. [25] Príliš angažovaná poézia, výstižne nazvaná „*novinová politická lyrika*“ sa však nemohla stať trvalým javom v ukrajinskej literatúre na Slovensku. Nemožno zabúdať na to, že v päťdesiatych rokoch bola poézia deformovaná nielen ideovo, ale aj z hľadiska jej formálnych atribútov.[26]

V roku 1953 vyšla v ruštine pôsobivá kniha A. Karabeleša(1906 - 1965) *На смертельном рубеже* inšpirovaná jeho vlastnými zážitkami z koncentračných táborov. V prozaickej časti opisuje príbehy väzňov, veršovaná časť obsahuje jeho básne z rokov vojny. V sledovanom čase svoj zenit mal za sebou V. Grendža - Donský(1897 - 1974), ktorý rovnako ako A. Karabeleš publikoval už v dvadsiatych rokoch. Po vojne písal len príležitostne, venoval sa detskej literatúre a písal tradičným spôsobom, preto nastupujúcu generáciu ideovo a umelecky príliš neovplyvnil.[27]

Vydavateľstvo Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich vydalo, okrem iného, aj prózu F. Lazoríka

Світанок над селами(1953). ktorá čerpala námet z doby prieniku ruskej armády na územie severovýchodného Slovenska počas prvej svetovej vojny, ako aj známy román M. Šmajdu(*1920) *Паразіти*(1953). Umeleckým spôsobom v ňom ostro odsúdil spoločenské neduhy i mravné zlyhania niektorých ľudí v období vojnového slovenského štátu.[28]V tom istom vydavateľstve v nasledujúcom roku vyšla kniha poviedok J. Boroliča (1921 - 1973) *Дарунок*. Boli reakciou predovšetkým na osudy vojakov I. československého armádneho zboru počas frontových udalostí. Autor čerpal aj zo svojich vlastných skúseností, ale venoval sa aj problémom povojnového obdobia.[29]

Priamym účastníkom vojny bol ako príslušník I. československého armádneho zboru v ZSSR aj F. Ivančov(*1916), ktorý rusky publikoval hry i poviedky už v medzivojnovom období na vtedajšej Podkarpatskej Rusi. Po demobilizácii v roku 1948 sa stal redaktorom ukrajinskej tlače v Prešove. V roku 1954 vyšla jeho kniha poviedok *Підіймається хлібороб*, ktoré sú venované najmä otázke roľníkov severovýchodného Slovenska. Hoci nie vždy úplne presvedčivým spôsobom a z umeleckého hľadiska nie bez chýb zobrazil skutočne zložitú sociálnu situáciu tejto vrstvy obyvateľstva a jej boj za sociálne a národné oslobodenie.[30]

Vari najobľúbenejším žánrom miestnych literárnych umelcov boli hry, k čomu ich zrejme inšpirovala existencia UND a Ukrajinského štúdia Československého rozhlasu. Išlo o inštitúcie, ktoré mohli diela tohto druhu v krátkom čase inscenovať, a tak spopularizovať. Autori sa nechali inšpirovať veľkými historickými témami nedávnej minulosti, akými boli vzbura v Čertižnom a Habure v roku 1935, tragédia v Tokajíku v roku 1944, druhá svetová vojna, partizánske hnutie, oslobodenie a február 1948, ale aj spoločenskými problémami a medziľudskými vzťahmi.

V rokoch 1945 - 1954 písali predovšetkým rusky, čo do istej miery uberalo na presvedčivosti prejavu postáv. Niektorí autori sa to snažili kompenzovať hyperbolizáciou hlavných hrdinov a určitým zjednodušením vzťahov. Štylizovanie postáv a čierno-biele charakterizovanie skutočnosti však možno považovať za nedostatky typické pre vtedajšiu literárnu tvorbu vôbec.[31]

Prvou povojnovou hrou z pera rusínskych a ukrajinských autorov na Slovensku po vojne bola dráma I. Macinského *Старый Зеленьяк и его дему*(1950), ktorá bola v decembri toho istého roku po rusky uvedená na scéne UND v Prešove. V roku 1950 mala premiéru tiež dráma E. Biss - Kapišovskej(*1920) *И настала весна* o prvých povojnových dňoch na rusínskej dedine napísaná rusky, ktorá vyšla v roku 1951. Taktiež v ruštine bola v roku 1953 vydaná zbierka jednoaktoviek od V. Zozuláka (1909 - 1994) pod názvom *Одноактные пьесы*. Tým sa miestna literatúra dostala fakticky do novej etapy. Niekoľko zaujímavých hier sa rozširovalo len rukopisom, preto sa viaceré stratili a tak upadli do zabudnutia.[32]

E. Bissová sa stala najúspešnejšou autorkou drám, pretože v krátkom čase inscenovalo UND tri jej hry. Prvá z nich čerpala námet z bojov ľudových más za oslobodenie, ktoré sa napokon dočkali „jari slobody“. Druhá hra *Друзья и враги* s tematikou zložitého obdobia tridsiatych rokov síce knižne nevyšla, avšak mala premiéru v UND v máji 1951. Najväčší úspech Evy Biss - Kapišovskej bola tretia hra z roku 1954, ktorú napísala po ukrajinsky pod názvom *Барліз*. Zobrazila v nej pomery v rusínskych obciach po roku 1948. Snažila sa zosmiešniť „nepriateľov socialistickej výstavby“, ktorým nepomohli ani peniaze ani vyhrážky pri snahe zvrátiť spoločenský vývoj. Pravda, nevyhla sa pritom niektorým kompozičným chybám, jednostrannosti ani dobovému schematizmu.[33]

Významným a veľmi plodným dramatikom menšiny bol V. Zozulak. Vo svojich jednoaktovkách kritizoval exekúcie, zradcov a provokatérov, zastrašovanie ľudí a horlil za novú morálku a priateľstvo medzi národmi. Jeho druhá zbierka *Пьесы* (1953) obsahovala také divadelné hry, akými sú *Навстречу счастью*, *Волча стая* a *Это было накануне*. Všetky čerpajú námet z obdobia protifašistického hnutia. Posledná z nich inscenovaná už pod názvom *Це було напередодні* zobrazuje udalosti v Tokajíku v roku 1944. Komédia *Депутат Прокіп*(1954) je ostrou satirou neduhov niekdajšieho parlamentného systému a odsúdením nezodpovedných karieristov.[34]

Hoci dráma sa stala veľmi populárnym žánrom ukrajinských prozaikov, mala aj mnohé nedostatky, ktoré niekedy znemožnili udržať hry v repertoári UND. Išlo hlavne o chyby v štruktúre, v umeleckom spracovaní a výstavbe konfliktu, hoci idey boli zaujímavé a aktuálne.[35]

Nedostatkom pri rozvoji literatúry rusínskej a ukrajinskej menšiny na Slovensku bolo absentovanie početnejšej skupiny erudovaných a skúsených literárnych a divadelných kritikov, ktorí by pomohli odstrániť chyby a omyly a zvyšovať ideovú i umeleckú úroveň literatúry. Hoci sa literárnej kritike venovalo naozaj iba niekoľko ľudí (I. Vološčuk, V. Choma, J. Bača, J. Šelepec, M. Moľnar a iní) vykonali záslužnú prácu. Niekedy odzneli aj veľmi tvrdé slová, že ukrajinská literatúra sa rozvíja len kvantitatívne,

že nemá umeleckú úroveň ani čitateľa, pretože autori obchádzali reálne problémy.[36]

Napriek tomu, pomer kritiky k literárnej tvorbe v skúmanom období nebol vždy tak otvorený a tvrdý. Zvyčajne sa v prvom rade pozitívne hodnotili námety, vysoká ideovosť i straníckosť diel, estetické požiadavky však neboli vždy dosť náročné. V úzadí bývali problémy umeleckého obrazu, otázky videnia spracovávaného materiálu i problematika umeleckej formy vôbec.[37]

Pravda, aj „kritika kritiky“ bola niekedy neadresná, preto len formálna a neúčinná. Tak napr. tajomník Prípravného výboru KZUP M. Kudzej na ustanovujúcej konferencii v máji 1954 konštatoval absolútny nedostatok odbornej kritiky a vyzval „skončiť s prehnutým liberalizmom a falošným kolegalizmom.“[38] Na druhej strane, I. Macinský na celoštátnej konferencii ZČSS v tom istom roku vyhlásil, že schematizmus, deklarativizmus, vulgarizácia a úzky prakticismus v spisovateľskej práci sú priamo politickými chybami.[39] Napriek mnohým omylom a ťažkostiam úroveň literárnych prác miestnych autorov predsa len rástla a vyvolala pozornosť aj na Ukrajine.[40]

Značný vplyv na kultúrny život menšiny mala aj organizačná práca a spoločenské aktivity miestnych literátov. Už od roku 1949 sa hovorilo o potrebe činnosť spisovateľov do istej miery inštitucionalizovať. Pripravovalo sa založenie *Zväzu ukrajinských a ruských spisovateľov a pracovníkov umenia* pod vedením I. Macinského a F. Lazoríka.[41] Stalo sa tak však až po troch rokoch.

Ustanovujúca konferencia *Krúžku ukrajinských spisovateľov pri Slovenskej sekcii Zväzu československých spisovateľov* (KUS SS ZČSS) sa konala 14. 9. 1952 v Prešove za účasti 15 spisovateľov, štyroch vedeckých pracovníkov, deviatich hudobných a výtvarných umelcov, štyroch novinárov a štyroch hercov. Hostami konferencie boli predseda Slovenskej sekcie ZČSS M. Lajčiak a predseda Prípravného výboru KZUP Š. Šteňko. Predsedom krúžku sa stal I. Macinský, podpredsedom F. Ivančov, tajomníkom F. Lazorík, ktorého v januári 1953 vystriedal V. Zozulák. Súčasne boli vytvorené komisie pre posúdenie prác miestnych autorov v oblasti prózy, poézie, dramaturgie, literárnovedných diel a prekladov. Vedenie KUS sa za prítomnosti zástupcu SS ZČSS Z. Klátika zišlo 19. 9. 1952. Schválilo plán činnosti i edičný plán na rok 1953.[42]

Okrem vydávania almanachu *Дукля* sa KUS na verejnosti prezentoval organizovaním tzv. literárnych večerov. Išlo o besedy s dvoj-trojčlennými skupinkami ukrajinských spisovateľov v jednotlivých obciach severovýchodného Slovenska, ktoré plnili nielen kultúrno-osvetovú, ale aj národno-výchovnú funkciu. Podobná forma práce s verejnosťou sa uplatňovala už od roku 1949, jej úspechu však prekážala napätá atmosféra na vidieku v súvislosti s kolektivizáciou.[43]

Literárny večer organizovaný KUS v júni 1953 v Prešove ukázal, že popularizácia umeleckého slova priamym prezentovaním literárnych diel ich autormi je účinnejšia než pôsobenie prostredníctvom kníh, tlače, divadla či rozhlasu. Odznali na ňom úryvky z hry V. Zozuláka *List z Ameriky* a ukážky z poviedok a noviel A. Fariniča, J. Borolyča, A. Kuska, I. Prokipčaka i F. Ivančova, ktoré príliš poznačila budovateľská tematika. Prednesené verše z tvorby A. Karabeleša, I. Macinského, F. Lazoríka a J. Baču boli bojovné, avšak poplatné politickým témam (*Podpaľačom novej vojny* od I. Macinského, *Májová pieseň* od F. Lazoríka a pod.)[44]

Významnú úlohu v kultúrnom živote Rusínov a Ukrajincov na Slovensku, ale i celého regiónu po roku 1945 zohralo divadlo. Z iniciatívy I. Hryca - Dudu bolo na družstevnom základe 24. novembra 1945 v Prešove založené profesionálne divadlo pod názvom *Ukrajinskýj nacional'nyj teatr (UNT)*, resp. *Ukrajinské národné divadlo* (UND), ktorého sa stal riaditeľom.[45] Divadlo, okrem niekoľkých profesionálov, angažovalo najmä talentovaných amatérov, ktorí dovedy úspešne pracovali v dedinských a mestských dramatických krúžkoch.

UND malo premiéru 2. 3. 1946, keď vystúpilo s hudobnou drámou M. Starického *Oj ne chody Hrycju ...* v réžii I. Hrica - Dudu. K ďalším významnejším premiéram patrili komická opera *Zaporožec za Dunajem* od S. Artemovského a *Revizor* od N. V. Gogoľa v roku 1947, *Natalka Poltavka* od M. V. Lisenka a *Mašenka* od A. Afinogenova v roku 1948. K veľkým úspechom UND v prvom období patrili *večery ukrajinských piesní a tancov*, najmä uvedenie tohto programu v Bratislave 7. 11. 1947.[46]

V roku 1949 zaujali najmä dve premiéry (*Ženba* od N.V. Gogoľa a *Platon Krečet* od O. Kornejčuka), avšak súbory odohrali 119 predstavení, ktoré zhliadlo vyše 45-tisíc divákov. Pozornosť vzbudil tzv. žánrový večer UND 21. februára 1949, ktorý pozostával z ruskej a ukrajinskej časti so žánrovo obdobným programom.[47] Pravda, v prvých rokoch UND hrávalo predovšetkým rusky, zastúpenie ukrajinských hier sa však postupne zvyšovalo. Dočasný návrat k ruštine nastal po príchode niekoľkých členov *Ruského*

divadla z Prahy v roku 1950. V sezóne 1951/52 z piatich premiér bola iba jedna v ukrajinskom jazyku, t.j. 20 %, avšak v nasledujúcom divadelnom roku 1952/53 z 11 inscenácií sa po ukrajinsky hralo už šesť, teda 54,5 %. [48]

Významnou udalosťou bolo uvedenie prvej hry od domáceho autora, keď 23. apríla 1950 sa uskutočnila premiéra hry Evy Biss - Kapišovskej *И настала весна* (A prišla jar) v réžii J. Zagrebeľského. V decembri toho istého roku mala premiéru hra Ivana Macinského *Старый Зеленьак и его дети* (Starý Zeleňak a jeho deti). Ďalšia hra E. Bisssovej *Друзья и враги* (Priatelia a nepriatelia) mala premiéru 17. mája 1951 a ďalej sa hrala s veľkým úspechom. Aj v nej propagovala humanistické názory a demokratické princípy, pričom ostro odsudzovala pokryteckú, meštiacku morálku. [49] V októbri 1951 sa uskutočnila premiéra operety *Trembita* od J. Milutina, s ktorou UND slávilo úspech na „Divadelnej žatve“ v roku 1952. [50]

UND v roku 1953 našťudovalo hru J.G. Tajovského *Ženský zákon*, s ktorou sa v nasledujúcom roku veľmi úspešne prezentovalo na festivale profesionálnych súborov v Bratislave. Najúspešnejším predstavením v prvej polovici päťdesiatych rokov však bola inscenácia Goldoniho komédie *Melódie lásky* v roku 1954, ktorá mala 150 repríz. Mnoho repríz si vynútil aj záujem divákov o pôvodnú hru E. Biss - Kapišovskej *Barlih* v réžii J. Felbabu, ktorá mala premiéru 7. októbra 1954. [51]

Na druhej strane, menej pozitívne možno hodnotiť výsledky UND z hľadiska ekonomických ukazovateľov a celkovej efektívnosti, hoci boli čiastočne objektívne podmienené. V roku 1953 UND odohralo 256 predstavení, ktoré navštívilo 58 000 divákov. Plán predstavení bol tak splnený na 85,3 % oproti 93 % v podmienkach celého Slovenska. Percento návštevnosti v UND 75,6 % zodpovedalo slovenskému priemeru, avšak jeho sebestačnosť predstavovala len 9 % oproti 20 % v celoslovenskom meradle. [52] V roku 1954 návštevnosť v UND predstavovala 81,4 %, kým na Slovensku 89,5 %. Rovnako poklesla aj sebestačnosť, a to na 8,4 %, kým slovenský priemer stúpol na 23,3 %. [53] Celkove za roky 1946 až 1954 sa v UND uskutočnilo 59 premiér, z toho deväť estrád a jeden koncert.

Vznik stále nových krúžkov ľudovej umeleckej tvorivosti po druhej svetovej vojne, no hlavne po februári 1948 dal podnet k založeniu profesionálneho súboru piesní a tancov rusínskeho obyvateľstva. Tak v januári 1953 vznikol so súhlasom ÚV KSS pri KZUP *Ukrajins,kyj ansambl' pisni a tancju* (UAPT) s centrom v Medzilaborciach. Jeho vznik, podobne ako založenie Maďarského ľudového umeleckého kolektívu pri Csemadoku, bol zdôvodňovaný tým, že Slovenský ľudový umelecký kolektív (SLUK) nemá v repertoári folklór národnostných menšín. [54]

Na základe konkurzu bolo do UAPT prijatých mnoho mladých talentov, ktorí však nemali žiadne hudobné vzdelanie. V jeho rámci bol vytvorený zmiešaný zbor, baletná skupina a orchester ľudových nástrojov ruského typu. Po premiére programu 26. júla 1953 v Medzilaborciach UAPT s veľkým úspechom absolvoval zájazdové vystúpenia po východnom Slovensku i mimo neho. [55] Prvýkrát v Prešove 60-členný súbor vystúpil 13. novembra 1953 na literárno-umeleckom večere v Slovenskom divadle z príležitosti 10. výročia smrti J. Fučíka. [56] Za necelý rok mal UAPT 45 vystúpení. [57] Na jeseň v roku 1953 bol UAPT premiestnený do Cemjaty neďaleko Prešova, odkiaľ naďalej realizoval koncertnú činnosť. Jeho najlepšie vystúpenia boli vysielané v rozhlase, resp. zaznamenané na magnetofónové pásky a uložené vo fonotékach UND, resp. Ukrajinského vysielania Československého rozhlasu. [58]

V druhom polroku 1954 sa dostal súbor do vážnej finančnej krízy. Na základe nedorozumenia a očakávaného zvýšenia rozpočtu bol totiž kolektív podstatne rozšírený až na 104 zamestnancov, z toho 83 členov súboru, štyria umeleckí vedúci, riaditeľ a 17 administratívno-technických pracovníkov. K 1. 10. 1954 dosiahol schodok 800 000 Kčs. [59] Celá záležitosť bola oddelením kultúry ÚV KSS posúdená ako porušenie finančnej disciplíny s vypracovaním návrhu na rozpustenie UAPT tak, že najlepší jednotlivci budú prijatí do SLUK-u a ostatní reamaterizovaní. Na základe intervencie tajomníka KV KSS v Prešove V. Biláka bolo okamžité rozpustenie súboru načas odložené s tým, že sa hľadalo vhodnejšie riešenie vzhľadom na vplyv UAPT na proces národnej identifikácie minority. [60]

Rozhodnutie o rozpustení Ukrajinského súboru piesní a tancov prijal povereník O. Klokoč až 3. 4. 1955, teda v čase, keď už boli v plnom prúde prípravy na vytvorenie obdobného ľudového súboru v súvislosti s reorganizáciou UND. Uznesením Byra ÚV KSS totiž 3. 12. 1955 vznikol *Піддуклянський український народний ансамбль* (ПУНА) - Podduklanský ukrajinský ľudový súbor (PULS). [61]

Ukrajinské vysielanie Československého rozhlasu bolo obnovené 3. novembra 1945 z Bratislavy pod vedením Andreja Rudlovčaka. Zaslúžilo sa o to aj ukrajinské oddelenie pri Povereníctve informácií, ktoré bolo zriadené 17. júna 1945 dekrétom č. 1547/1945, a pozostávalo zo sekcie propagandy a tlače, informácií, filmu a rozhlasu. Programové relácie boli vysielané na košických vlnách, teda vlastne pre celé

východné Slovensko, až do roku 1948.

Význam a pôsobnosť rozhlasového vysielania stúpala s rastom počtu rozhlasových koncesionárov a elektrifikáciou obcí na severovýchode Slovenska. V roku 1953 bolo v Prešovskom kraji už 23 931 rozhlasových koncesionárov, z toho 4670 ukrajinskej národnosti. Podstatne väčší problém tvorila jazyková otázka. Až do roku 1953 viac ako 50 % relácií odznelo rusky. Dokonca aj príspevky poslucháčov hlásiacich sa k Ukrajincom bolo potrebné prekladať, pretože ich odovzdávali v slovenčine. Najprirodzenejšie pôsobili vstupy z pracovísk, keď ľudia redaktorom odpovedali bezprostredne, najčastejšie v dialekte.[\[62\]](#)

Za prvé tri mesiace bolo odvysielaných celkom 120 relácií, z ktorých bolo 33 reportáží, besied a referátov, 20 hier, 17 relácií venovaných poézii, 13 politických komentárov, 12 montáží, osem fejtónov, sedem vystúpení verejných činiteľov, šesť živých koncertov a štyri rozprávky. Asi štvrtina týchto relácií bola určená mládeži. Okrem toho bolo odvysielaných 930 minút spravodajstva a 381 minút hudby, z toho 332 minút v rámci pravidelných relácií.[\[63\]](#)

Časová dotácia programov nebola veľká: predstavovala desať minút spravodajstva denne a 150 minút ostatného programu týždenne. V roku 1946 to predstavovalo celkom 364 relácií v celkovom rozsahu viac ako 180 hodín. Veľký podiel na štruktúre programu mali diela klasikov ruskej, a neskôr aj ukrajinskej literatúry: T. Ševčenka, I. Franka, I. Kotľarevského a ďalších literátov. Štúdio pre poslucháčov pripravilo pestrejšiu ponuku, keď vo vysielaní sa predstavilo 38 prednášateľov, osem orchestrov, deväť zborov, traja sólisti a v dramatickej skupine pracovalo 60 ľudí. Odvysielalo sa 204 pravidelných relácií v celkovej dĺžke 6140 minút a 364 spravodajských relácií v rozsahu 60 hodín. Viacero besied i iných typov programu bolo zameraných na propagáciu dvojročného plánu a na aktivizáciu za jeho plnenie.[\[64\]](#)

Keď mesto Prešov získalo konfiškovanú vilu rodiny Balpatakyovcov na Vajanského ulici 4, a to uznesením MNV v Prešove č. 626/1948 z 22. 4. 1948, boli vytvorené podmienky pre postupné presťahovanie štúdia ako pobočky Československého rozhlasu do Prešova, o čo sa usilovala reprezentácia menšiny už niekoľko rokov.[\[65\]](#) Štúdio však malo značné technické problémy, pracovalo v primitívnych podmienkach a do roku 1953 sa vysielalo priamo. Zarážalo to najmä preto, že v budove pošty existovali vhodné priestory s kompletným vysielacím zariadením presťahovaným sem po okupácii Košíc. Po vojne síce bolo vrátené do Košíc, ale z priestraných miestností vytvorili sklady.

Ďalší impulz pre rozvoj vysielania predstavoval zákon č. 137/1948 Zb. z 28. apríla 1948 o rozhlase, ktorý umožňoval zriaďovanie rozhlasových štúdií v krajských centrách, teda regionálne vysielanie. Pomerne skoro sa tiež podarilo vytvoriť sieť spolupracovníkov štúdia, ako aj dramatickú družinu spomedzi hercov UND a študentov vtedajších ruských škôl v meste.

Prevrat vo februári 1948 ovplyvnil ukrajinské vysielanie hlavne z obsahového hľadiska, pretože sa muselo podieľať, rovnako ako všetky inštitúcie, na plnení ideologických a politických úloh vtedajšieho obdobia. V centre bola ekonomická problematika a práca, industrializácia a kolektivizácia. Dedine bola venovaná aj jedna z najobľúbenejších relácií Kумы, ktorá sa udržala v programovej ponuke celé desaťročia.[\[66\]](#) Ďalšie ťažkosti priniesol prechod na ukrajinský spisovný jazyk, preto sa aj pre hlásateľov, redaktorov i hercov organizovali krúžky ukrajinského jazyku, kurzy, dikcie, ortoepie a jazykovej kultúry.

Prvé, pokusné vysielanie z Prešova sa uskutočnilo 21. augusta 1948, postupne sa z Prešova začalo vysielateľ trvalo. Rozhlasové vysielanie pritom zabezpečoval malý, pôvodne štvorčlenný kolektív pod vedením skúseného A. Rudlovčaka. K jeho spolupracovníkom patrili A. Tóth, A. Podmanická a technik V. Drenčko, v roku 1949 kolektív doplnila O. Rudlovčaková. Hudobné programy koncipoval J. Kostuk. Programová štruktúra sa nezmenila: išlo o päť tridsaťminútových relácií a o 60 minút spravodajstva týždenne.[\[67\]](#) V programovej štruktúre bola polhodina určená mládeži a polhodina informáciám o živote menšiny. Tri polhodinové relácie mali zábavno-výchovný charakter a desať minút bolo určených na hudbu a piesne podľa želania poslucháčov. Spolu so spravodajskými reláciami tak celková týždenná minútáž predstavovala 220 minút.[\[68\]](#)

Vysielanie zohralo dôležitú úlohu pri zachovaní kultúrneho dedičstva rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva a pri odstraňovaní kultúrnej zaostalosti severovýchodného Slovenska. Pravda, tak ako celá kultúrna sféra, aj ukrajinské vysielanie plnilo vtedajšie ideologické a politické úlohy vôbec a vo vzťahu k Rusínom a Ukrajincom na Slovensku zvlášť, ktoré určovali orgány KSČ. Redakcia svoju prácu realizovala v rubrikách: politicko-výchovnej, kultúrno-osvetovej, v rubrike poľnohospodárstva a priemyslu a v programe pre školskú mládež. Vysielali sa hlavne hry, reportáže zo závodov i dedín a kultúrne pásma.[\[69\]](#)

Pravda, ukrajinské vysielanie z hľadiska svojho ideového a kultúrno-osvetového pôsobenia v tomto období

malo aj svoje limity. Hlavným z nich bola skutočnosť, že ukrajinskú identitu a jazyk prijala len časť obyvateľstva, kým ostatné skupiny vysielanie nesledovali. Prekážkou boli aj resty pri elektrifikácii obcí východného Slovenska. Okrem toho, ukrajinské rozhlasové vysielanie malo silnú konkurenciu nielen v slovenských reláciách, ale aj v rozširujúcich sa možnostiach kultúrneho vyžitia. Rozhlas tak mohol zaujať len témami a formami blízkyimi eventuálnym poslucháčom.[70]

Hudobná tvorba si vyžaduje nielen talentovaných umelcov, ale aj kultivované publikum, preto jej povojnový vývoj na Slovensku nemohol byť ideálny. V minulosti nebolo hudobných škôl, hudobná výchova na stredných školách, s výnimkou učiteľských seminárov, bola nepovinným predmetom. Preto ani pre vznikajúce krúžky LUT nebolo dosť kvalifikovaných či aspoň trochu pripravených vedúcich.

Z týchto dôvodov RUŠ v spolupráci s ÚV SMK v roku 1947 usporiadal v Humennom prvý, desaťdňový kurz vedúcich amatérskych speváckych zborov a orchestrov, ktorý za účasti 32 frekventantov viedli A. Levický a O. Lubimov. Táto forma prípravy vedúcich LUT sa neskôr aplikovala vo všetkých okresoch. V roku 1953 sa v Medzilaborciach uskutočnil týždenný kurz pre dirigentov speváckych zborov, ktorý lektorovali O. Dútková, A. Grešák a O. Lubimov. V tejto súvislosti veľký význam malo otvorenie oddelenia hudobnej výchovy pri Vyššej pedagogickej škole v Prešove a katedry hudobnej výchovy pri Pedagogickej fakulte.[71]

Možno konštatovať, že niektoré amatérske kolektívy dosahovali vysokú umeleckú úroveň a zúčastňovali sa celoštátnych súťaží. Takýmto bol učiteľský spevokol v Medzilaborciach pod vedením O. I. Suchého a Súbor ZMK v Prešove pod vedením B. Bavoľara a Z. Kapišinského, ktorého súčasťou bol veľký zmiešaný zbor s výbornými sólistami, ktorý reprodukoval ruské a ukrajinské ľudové piesne, ba i fragmenty z oper. Najlepším školským spevokolom v rokoch 1948 – 1950 bol Prešovský spojený zmiešaný zbor ruského gymnázia a učiteľského seminára pod vedením dirigenta J. J. Kostúka, ktorý pravidelne víťazil na krajských i celoslovenských súťažiach a na celoštátnej prehliadke v Ostrave v roku 1949 obsadil 2. miesto.

V nasledujúcich rokoch dobré výsledky dosahovali súbor „Verchovina“ v Medzilaborciach pod vedením M. Prokipčaka, Súbor Domu osvety v Bardejove „Dukľa“ vedený M. Rohalom a dievčenský spevokol Pedagogickej školy v Prešove, ktorý viedol G. Popovič. Spomedzi školských speváckych súborov vynikali zbory z Kamienky a Habury, medzi dedinskými kolektívami spevácke súbory zo Stariny a Zbudskej Belej.[72] Je pochopiteľné, že nový režim podporoval hlavne ľudové formy hudobného prejavu, ktoré prezentoval ako základ aj pre tvorivú prácu v tejto oblasti. Ľudové umenie bolo chápané ako súčasť národnej kultúry, ktorá sa môže rozvinúť v svojrázny umelecký produkt nielen v hudbe, ale aj vo výtvarníctve, v literatúre a vo všetkých druhoch umenia.[73]

Hudobný život na severovýchodnom Slovensku mal naozaj základ v ľudovom umení a úzko súvisel s jeho tradíciami v Haliči a na Zakarpatsku. Prvoradou úlohou bolo preto zbieranie a zaznamenanie speváckych a tanečných prejavov rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva. V medzivojnovom období priekopníkom v tomto smere bol dr. F. Kolessa. Jeho nasledovníci D. Zador, P. Myloslavskij a J. J. Kostúk túto činnosť neprerušili ani za maďarskej okupácie. Práve J. Kostúk sa stal hlavným iniciátorom aj zberu piesní na severovýchodnom Slovensku v povojnovom období.

Kultúrno-osvetové oddelenie UNRP v roku 1948 pripravilo prvú letnú etnograficko-folkloristickú expedíciu, v rámci ktorej J. Kostúk a A. Suchý zapísali asi 280 piesní. V roku 1952 KSUT počas letných prázdnin organizoval takúto výpravu do obcí Kamienka, Jakubiany, Šemetkovce, Vyrava a Topoľa, ktorá pod vedením J. Kostúka zberala piesne a tance tamojšieho ľudu. Výsledkom bolo zaznamenanie asi 120 ľudových piesní a tancov.

Tretiu, dvojtýždňovú expedíciu do najvýchodnejších obcí Zboj, Kolbasov a Runina organizovala v roku 1953 ČSAV a viedla ju E. Vrabcová. Piesne zapisoval vtedajší študent AMU v Prahe M. Holeček. Na základe získaných materiálov, ale aj ďalších, ktoré boli výsledkom iniciatívy J. Cimboru, A. Podhajeckého i skupiny študentov vedených J. Kostúkom, bol vydaný *Збірник українських народних пісень зо Східної Словаччини*, ktorý obsahuje 321 piesní s variáciami.[74]

Aj štvrtá výprava v lete 1954 do obcí Ulič, Ulič – Krivé, Prislop, Dara, Nová Sedlica, Starina, Vyšná Poľana, Ruská, Zboj, Ruský Potok, Kolbasov a Topoľa bola dielom ČSAV. Pod vedením E. Vrabcovej piesne zapisovali študenti V. Lubimov a J. Čeremuga. Koncom augusta sa uskutočnila piata, dvojtýždňová expedícia organizovaná SAV a KSUP v obciach Podhorod', Beňatina, Inovec, Ruský Hrabovec, Dúbrava, Strihovce, Šmihovce, Ublá, Michajlov, Lodomírova, Kolonica. Kalná Ráztoka, Klenová a Ruské Volové. Viedol ju J. Kostúk s J. Cimborom a J. Podhajeckým i za účasti absolventov katedry hudobnej výchovy. Zapísali 280 obradových, lyrických a tanečných piesní, ktoré s piesňami zo štvrtej expedície boli publikované v zborníku.[75]

Miestnu hudobnú tvorbu reprezentoval dirigent a zbornajster speváckych a hudobných súborov J. Kostuk, člen katedry hudobnej výchovy Pedagogickej fakulty V.O. Lubimov, dirigent UAPT J. Cimbora a jeho umelecký vedúci Š. Ladižinský. Vydané boli kantáta pre mužský zbor od J. Kostuka *Tokajík* na slová I. Macinského, *Piesne pre detský a ženský zbor* od J. Kostuka a *Zborník piesní pre balalajkový orchester* od A. Bubaka.[76]

Dňa 12. 9. 1947 vznikla pri UNRP kultúrno-osvetová rada. Jej tajomník V. Zozulak inicioval vytvorenie edičného oddelenia. Spolupracovalo s družstvom „Slavkniga“ vedeným V. Rusinom, ktoré vlastnilo tlačiareň s predajňou ponúkajúcou ruské a ukrajinské knihy zo ZSSR. Po znárodnení bola premenovaná na „Sovietsku knihu“. Prvými publikáciami vydavateľstva UNRP bol *Календарь УНРП на 1947 рік* a *Избранное сочинение Максима Горького*. UNRP však zďaleka nevyužila všetky možnosti vydávať umelecké diela menšiny, púšťala sa do rôznych polemík a zaznievali aj krajne dogmatické názory. Takýmto bolo aj tvrdenie, že dovtedajšia dráma prezentovaná amatérskymi súbormi je bezcennou vecou.[77]

Významným medzníkom bol rok 1949, keď vyšli prvýkrát pôvodné diela domácich autorov v ruskom, resp. ukrajinskom jazyku: básnické zbierky I. Macinského a F. Lazoríka. V nasledujúcom roku vydavateľstvo vyprodukovalo už 25 publikácií, a to drámy, zbierky poézie a prózy, vedecko-populárnu i politickú literatúru, spravidla v ruskom jazyku. Pravda, išlo väčšinou o reprintsy kníh vydaných v ZSSR.

Veľmi plodným v tomto smere bol rok 1951, v ktorom bolo vydaných 45 publikácií v ukrajinskom jazyku s nákladom 153 600 exemplárov a trinásť kníh v ruskom jazyku s nákladom 65 000 výtlačkov.[78]

V súvislosti s likvidáciou UNRP vydavateľskú činnosť v roku 1952 prevzal vznikajúci KZUP, a to na základe iniciatívy KUS SS Zväzu československých spisovateľov. KZUP do roku 1955 vydal takmer 30 knižných publikácií. V prvých rokoch taktiež využíval široké možnosti pretlače rozsiahlej sovietskej literatúry, hoci uprednostňoval ukrajinských autorov. Z edície pôvodnej tvorby za najvýznamnejšiu publikáciu tohto obdobia považujeme *Короткі правила українського правопису*(1952), ktoré napísal I. Paňkjevič. Od roku 1953, okrem prekladov slovenskej a českej klasickej literatúry, ako aj niekoľkých vedecko-populárnych publikácií, vydavateľstvo sa sústredilo na vydávanie prác miestnych rusínskych autorov, ktorí postupne prechádzali na ukrajinský spisovný jazyk.

Významnou a veľmi naliehavou úlohou v tejto oblasti bolo vydávanie učebníc pre potreby škôl s ruským, neskôr s ukrajinským vyučovacím jazykom. V rokoch 1945 - 1950 vydávanie učebníc pre ruské a ukrajinské školy zabezpečoval RUS pri Povereníctve školstva, ktoré túto činnosť potom prenieslo na Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave. V jeho rámci vznikla v januári 1952 ukrajinská redakcia učebníc pod vedením J. Priputeny. Do roku 1953 boli vydávané aj učebnice v ruskom jazyku, od roku 1953 len v ukrajínčine. [79]

V roku 1951 bola vydaná jediná ukrajinská učebnica (Aritmetika pre 1. ročník národných škôl), ostatné v ruskom jazyku. V roku 1952 vyšlo 19 titulov učebníc, z toho šesť v ukrajinskom jazyku. V roku 1953 sa prvýkrát medzi autormi objavili aj miestni ľudia: F. Lazorík (*Bukvar*), I. Pivovarník (*Geometria* pre 3. ročník národných škôl) a O. Rudlovčaková (*Gramatika ruského jazyka*). V roku 1954 vyšlo 17 titulov, pričom z domácich autorov sa prezentovali F. Lazorík (*Čítanka* pre 2. ročník, *Ukrajinská mluvnica*). J. Popovňak a J. Čihár (*Slovenský jazyk* pre 7. ročník) a J. Chudík (*Slovenský jazyk* pre 6. ročník). Ostatné učebnice boli preklady.[80]

Po vojne cirkev vydala 13 publikácií, vrátane prekladov, pričom umelecká tvorba bola uverejňovaná aj v jej časopise *Благовестник* a v jeho prílohe *Зоря*. Vydavateľská sekcia Spoločnosti A. V. Duchnoviča sa sústredila na klasické diela: poviedky A. S. Puškina, diela N. V. Gogola, čo však vzhľadom na import literatúry zo ZSSR už bolo anachronizmom.

Výtvarný život medzi rusínskym a ukrajinským obyvateľstvom na Slovensku má svoje tradície zvlášť od štyridsiatych rokov dvadsiateho storočia. Už v roku 1940 sa uskutočnila spoločná výstava umelcov z tejto národnostnej menšiny: D. Millyho, M. Dubaya a E. Bissovej, ktorí tvorili aj v povojnových rokoch.

K tomuto obdobiu sa viaže tvorba troch generácií výtvarníkov. Starší umelci z Prešova M. Kurt, J. Terek, E. Rakoši, M. Jordan, J. Bendík, ako aj J. Glavsas mali už tvorivý vrchol za sebou. Rusínski umelci patrili hlavne k strednej generácii, najmä D. Milly, M. Dubay, E. Biss - Kapišovská, S. Hapak, J. Muška a J. Daňo. K skupine mladých výtvarníkov patrili sochár J. Machaj a maliari O. Dubay, A. Gaj, A. Sučka a J. Škatular. Okrem lásky k rodnému kraju, ktorý v tom čase prechádzal veľkými zmenami, ich spájala hlavne metóda tzv. socialistického realizmu, hoci najmä debutanti využívali aj prvky moderného maliarstva.[81]

Dezider Milly(1906 - 1971), učiteľ v Orlove a Prešove, pracoval po oslobodení na RUŠ a od roku 1947 bol docentom SVŠT v Bratislave. Pod vplyvom sociálnej situácie v regióne i straty brata jeho obrazy obsahom i farbou vyjadrovali nielen bojovnosť, ale aj istú melanchóliu, a to v postavách, figurálnych kompozíciách i v krajinomalbách. Takými obrazmi sú *Bludička*, *Básnik*, *Matka s dieťaťom*, *Pohreb*, *Krivý jarok* i ďalšie. Pod dojomom tokajickej tragédie namaloval cyklus obrazov *Tokajík*.[\[82\]](#)

V Bratislave sa D. Milly venoval hlavne pedagogickej i organizačnej práci, avšak v tvorivej činnosti nepoľavil. Na komornej výstave v Prešove v roku 1949, ako aj na výstavách v Bratislave, v Prahe a roku 1954 v Moskve vystavoval hlavne obrazy z tradícií severovýchodného Slovenska, ktoré tematicky zodpovedali dobe. K vydareným dielam povojnového obdobia však počítame aj jeho oleje inšpirované okolím jeho rodnej obce (Kyjov). Patria k nim napríklad olejomalby „Mladí ľudia“ (1946), „Prvomájová manifestácia“ (1946) a „Priatelky“ (1950).[\[83\]](#)

Michal Dubay (1909 - 1993) bol samoukom a scénaristom UNDP. Na rozhraní tridsiatych a štyridsiatych rokov sa venoval krajinomalbe, portrétom a obrazom so sakrálnou tematikou pod vplyvom kubizmu, v ktorých kombinovaním svetla a tieňa dokázal vytvoriť harmóniu farieb a nálad bez straty realistického odrazu skutočnosti. Takýto charakter mala aj jeho tvorba po vojne do roku 1948, hlavne obrazy „Moloch“, „Domy v zime“, „Horská pieseň“ a iné. Od roku 1949 M. Dubay tvoril v realistickom duchu, pričom zvlášť vynikli kompozícia „Tokajík“ a „Drevený kostolík v Ulič - Krivom“ z rokov 1949, resp. 1952.[\[84\]](#)

Maľovaniu sa popri poézii venoval, rovnako ako Vasil' Grendža - Donskyj, aj Denis Zibryckyj, ktorý sa orientoval na krajinomalby z okolia Medzilaboriec a Krasného Brodu. Aktuálny námet spracoval v obraze „Portrét partizána“ z roku 1945. K Rusínom sa hlásil tiež košický krajinkár J. Grotkovský a sochár F. Gibala, ktorý sa v povojnovom období venoval hlavne monumentálnej sochárskej tvorbe.[\[85\]](#)

E. Bissová(1920), tajomníčka UNRP, maľovala a kreslila ako samouk. Od roku 1952 sa spolu s J. Daňom stala členkou Zväzu slovenských výtvarných umelcov. Venovala sa kresbe uhlom, perom, pastelom i olejomalbe, známe sú hlavne jej figurálne maľby.

Po absolvovaní AMU v Prahe prišiel na katedru výtvarnej výchovy Vyššej pedagogickej školy v Prešove maliar, grafik a sochár Š. Hapak(1921 - 1997). V týchto rokoch preferoval olejomalbu, venoval sa však aj grafike a ilustračnej tvorbe. K mladým výtvarným umelcom v tom čase patril aj J. Muška(1919), ktorý bol okrem iného ilustrátorom časopisu *Колокольчик-Дзвіночок*. Uprednostňoval grafiku a krajinomalbu pastelom.[\[86\]](#)

Aktivizácia verejného a politického života rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva na Slovensku pod vedením UNRP po roku 1945 priniesla na program dňa aj otázku dokumentovania a prezentovania hmotnej a duchovnej kultúry a celkového vývoja tohto etnika. Stala sa veľmi aktuálnou napriek tomu, že v tom čase už jedno ukrajinské múzeum v republike jestvovalo. V Prahe pod vedením S. Narižného existovalo múzeum boja za oslobodenie Ukrajiny, ktoré pod názvom *Український музей* vzniklo v roku 1925.

Z iniciatívy UNRP vznikla v roku 1947 Múzejná spoločnosť, ktorá od 31. 7. 1948 pod vedením historika J. Gerovského formou expedície po regióne severovýchodného Slovenska realizovala etnografický prieskum. Členmi expedície okrem iného boli A. Farinič, V. Zozulak, Š. Hapak, skladateľ A. Suchý, ale aj vtedajší študenti I. Macinský a E. Stavrovský.[\[87\]](#) Jej výsledkom bolo zhromaždenie niekoľkých stovák vhodných exponátov listinného i vecného charakteru, z ktorých sa napokon v expozíciách v Medzilaborciach, v Prešove a vo Svidníku objavila iba malá časť.

Založenie a zriadenie múzea podporovala tiež kultúrno-osvetová rada UNRP, ktorá sa aj prostredníctvom Muzeálnej spoločnosti snažila v tomto smere zaangažovať čo najväčší počet funkcionárov kraja, ale aj širšiu verejnosť. Dňa 10. apríla 1949 sa uskutočnilo mimoriadne zasadnutie Muzeálnej spoločnosti, na ktorom KOR UNRP sa vyslovila za zriadenie Karpatského národného múzea. Uvedeným termínom sa zrejme osnovatelia inštitúcie snažili vyhnúť rusínsko - ukrajinskej dichotómii, ktorú medzi časťou inteligencie bola veľmi citlivo vnímaná. Organizátori zhromaždenia sa zmieňovali i o tom, že muzeálne združenie a jeho aktivity podporuje viac než 1000 záujemcov.[\[88\]](#)

Dňa 15. 8. 1949 sa v Ruskom dome v Prešove uskutočnilo zhromaždenie Múzejnej spoločnosti. Iniciatívna skupina vypracovala aj návrh *Stanov Ukrajinského národného múzea v Prešove*, ktoré by podliehalo UNRP a spravovalo zbierky v jej mene a pod jej vedením. Hospodársku činnosť malo zabezpečovať kuratórium múzea, odborné záležitosti osobitný pracovný výbor. Na zasadnutí spoločnosti boli schválené stanovy Múzejnej spoločnosti a zvolené vedenie Ukrajinského národného múzea Prjaševščiny s

---

predsedom M. Dubayom a tajomníkom V. Zozulakom.[89]

V roku 1950 KNV v Prešove síce rozhodol o vytvorení ukrajinského oddelenia vo Vlastivednom múzeu v Prešove, avšak toto rozhodnutie nebolo ideálne ani z hľadiska deponovania a spracovania materiálu, ani jeho využitia na vedeckovýskumné či výstavné účely. Až v rámci množstva opatrení, ktoré prijímali stranícke a štátne orgány v záujme riešenie ekonomických, sociálnych a kultúrnych problémov Prešovského kraja, vrátane národnostnej problematiky, Zbor povereníkov sa v januári 1954 uzniesol zriadiť Ukrajinské vlastivedné múzeum v Prešove do 1. 10. 1954.[90]

Preto bol vytvorený Prípravný výbor pre založenie Ukrajinského múzea pod vedením M. Dubaya, ktorý už počas prvých slávností piesní a tancov Ukrajincov Československa v Medzilaborciach v júni 1954 usporiadal etnografickú výstavu. To do istej miery urýchlilo zriadenie múzea. Ešte v tom istom roku prijal KNV v Prešove uznesenie o založení Ukrajinského historicko-etnografického múzea v Medzilaborciach, avšak anabáza jeho definitívneho umiestnenia pokračovala ešte niekoľko rokov.[91]

Zložitú, hektickú a protirečivú obdobia rokov 1945 - 1955 nemohlo nepoznačiť vývoj kultúry a umenia Rusínov a Ukrajincov severovýchodného Slovenska. Došlo k osudovému rozdeleniu menšiny pripojením Podkarpatskej Rusi k ZSSR, úplne sa zmenil politický systém, určila sa národno-kultúrna orientácia, stanovil sa spisovný jazyk a predpísalo náboženstvo, zmenilo sa administratívne členenie regiónu, vlastnícke vzťahy i hospodársky život obyvateľstva. Mnohí reprezentanti menšiny rezignovali, prestali veriť v silu etnika, venovali sa pracovnej alebo politickej kariére. Práve kultúrne aktivity ľudu a umelecké diela, ktoré napriek nepriaznivým, neslobodným a deformovaným pomerom, ba aj represáliám, vznikli, však naznačili, že minorita prežije a má, aj keď veľmi vzdialenú, budúcnosť.

Cultural aspects of the development of the Ruthenian and Ukrainian minority in Slovakia in the Post-War decade

The cultural development of the Ruthenian population in Slovakia was in the last centuries markedly influenced by its geographic position on the crossroads between East and West, by its traditional socio-economic backwardness, political immaturity of its representation, but also by its creative intelligentsia's inclination toward romanticism and their naïve reaction for actual problems of the age. From the 19th century the cultural life of South Carpathian Ruthenians was evidently marked by certain conservatism, isolation and disability to join democratizing and liberating movements of that time. In the Northeast Slovakia this situation was even worse. For those reasons the first impulses of modernisation could be applied better in the period of the first Czechoslovak Republic, even if in a considerably more complicated social and political situation. There was a certain advantage to the fact that from there onwards, but particularly after 1948, the protection of culture and art became the subject of the state. The expansion of culture among the population of Northeast Slovakia was ensured by the four Ukrainian speaking cultural inspectorates in Bardejov, Snina, Stará Ľubovňa and in Svidník. In villages with Ruthenian and Ukrainian population libraries with Ruthenian and Ukrainian literature were created and the groups of artistic creativity began to work more strongly and deliberately.

---

1 K tomu pozri ШЕЛЕПЕЦ, Йосіф.Сенс історії культури південнокарпатських українців. In: Ричалка, М. (Ed). *Жовтень і українська культура: Збірник матеріалів з міжнародного симпозиуму*. Prešov : KSUT, 1968, s. 64-85.

[2] ZIEBA, Andrzej.Niekoľko úvah na tému článku Paula R. Magocsiho „Karpatskí Rusíni: súčasný stav a perspektívy v budúcnosti“. In: *Slovenský národopis*, 1992,roč. 40, č. 2, s. 200.

[3] РУДЛОВЧАК,Олена. Літературні стремління українців Східної Словачини у 20-30-х роках нашого століття. In: РИЧАЛКА, М. (Ed.). *Жовтень і українська культура*, s. 148.

[4] CHORVÁTH, Michal. Kultúrna výstavba Slovenska. In: Pavlík, Ondrej (Ed.). *Slovenská kultúra a osveta na prahu socializmu : Zborník článkov a prejavov o kultúrnej politike 1945 - 1950*. Bratislava : Obzor, 1979, s. 54-55.

[5] КАПИШОВСКИЙ, Василь. Економічні предумови розвитку української культури в ЧССР. In: Ричалка, М. (Ed.). *Жовтень і українська культура*, s. 490.

[6] Slovenský národný archív Bratislave (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Povereníctvo školstva (ďalej Pšk), škatuľa (ďalej š.) 132. Správa o osвете, rozhlase, divadle, filme a knižniciach v Prešovskom kraji vo vzťahu k ukrajinskému obyvateľstvu, s. 1.

[7] ХОМА, Василь. Умови розвитку української літератури Східної Словаччини після 1945 року. In: Ричалка, М. (Ed.). *Жовтень і українська культура*, s. 538-541.

[8] PLEVZA, Viliam. Vedúca úloha KSČ v socialistických premenách v povojnovom období. In: ČIČILLA, Martin. (Ed.). *Kultúrny rozvoj Slovenska v socialistickom Československu*. Bratislava : Výskumný ústav kultúry, 1986, s. 32.

[9] КОВАЧ, Федір. Аматерський народний театр на Пряшівщині. In: *15 років на службі народу*. Prešov : KSUT, 1966, s. 82.

[10] JANEĀA, Pavol (Ed.). *15 rokov socialistickej výstavby školstva a kultúry*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1960, s. 73.

[11] SNA, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS (ďalej P ÚV KSS), zas. P ÚV KSS 6.11. 1953, š. 851. Správa o súčasnej politickej a hospodárskej situácii v Prešovskom kraji, s. 24.

[12] КОПЧАК, Віктор. Після з'їзда соціалістичної культури In: *Дукля*, 1959, роç. 7, ç. 3, s. 103.

[13] МУЛИЧАК, Юрій. Масово-політична робота. In: *15 років на службі народу*, s. 104.

[14] FOLLRICHOVÁ, Mária. Ukrajinská žurnalistika v Československu. In: Gajdoš, Marián (Ed.). *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti na Slovensku v období výstavby socializmu*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, s. 213-216.

[15] КОПЧАК, Віктор. „Новому життю“ – 15 років. In: *15 років на службі народу*, s. 111-114.

[16] ЧАВАРГА, Ганна. Журнал „Дружно вперед“. In: *30 років КСУТ ЧССР*. Prešov : Kultúrny zväz ukrajinských pracujúcich, 1982, s. 82-83.

[17] КОВАЧ, Федір. Журнал „Дукля“. In: *30 років КСУТ ЧССР*, s. 85-86.

[18] V roku 1966 bola jej redakcia premiestnená do Košíc a v roku 1968 boli noviny premenované na Веселка. Pozri Українські медія в Словаччині. In: *Український журнал*, 2005, роç. 1, ç. 3, s. 6.

[19] FOLLRICHOVÁ, M. *Ukrajinská žurnalistika...*, s. 217-219.

[20] РУДЛОВЧАК, Олена. Проблеми і завдання дослідження літературної спадщини та сучасного стану літератури українців Східної Словаччини. In: *Дукля*, 1960, роç. 8, ç. 3, s. 101.

[21] ВОЛОЩУК, Илья. О современной украинской литературе в Чехословакии. In: *Дукля*, 1955, роç.

[22] ROMAN, Michal. K problematike vývinu ukrajinskej literatúry v Česko-Slovensku po roku 1945. In: *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach: Slavistika, roč. 15, zv. 3.* Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990, s. 80-81.

[23] ROMAN, Michal. Podmienky a tendencie vývinu ukrajinskej literatúry v ČSSR po oslobodení. In: Rosenbaum, Karol (Ed.). *Ukrajinská literatúra v ČSSR.* Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1981, s. 22.

[24] Poémy boli publikované v druhej zbierke autora *Наша мова*(1956). Pozri РОМАН, Михайло. *Літературні портрети українських письменників Чехословаччини.* Prešov : Науково-популярна бібліотека ЦК КСУТ, 1989, č. 20, s. 100.

[25] ВОЛОЩУК, Илья. Про нове в чехословацькій українській поезії. In: *Дукля, 1962, roč. 10, č. 3, s. 4.*

[26] ГЕНИК - Березовська, Зіна. Українська поезія в Чехословаччині. In: *Дукля, 1968, roč. 16, č.3, s. 163-164.*

[27] ГЕНИК - Березовська, З. *Українська поезія, s. 165.*

[28] KOVAČ, Fedor. Hlavné tendencie a zjavy ukrajinskej prózy v ČSSR. In: Rosenbaum, Karol (Ed.). *Ukrajinská literatúra..., s. 49.*

[29] РОМАН, Михайло. *Шляхи літератури уераїнців Чехословаччини після 1945 р.* Prešov : Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, oddelenie ukrajinskej literatúry, 1979, s. 62.

[30] РОМАН, Михайло. *Шляхи літератури уераїнців, s. 122-123.*

[31] Rudlovčáková, Helena. K vývinu ukrajinskej drámy v ČSSR. In: Rosenbaum, Karol (Ed.). *Ukrajinská literatúra..., s. 62.*

[32] Шелепец, Йосіф. Наша література та її видавання до 1948 року. In: *Дукля, 1997, roč. 45, č. 2, s. 51.*

[33] РОМАН, Михайло. *Літературні портрети, s. 7-8.*

[34] РОМАН, Михайло. *Літературні портрети, s. 63.*

[35] РУДЛОВЧАК, Олена. *Проблеми і завдання, s. 104.*

[36] ВОЛОЩУК, Илья. О литературе накануне съезда социалистической культуры. In: *Дукля, 1959, roč. 7, č. 2, s. 104.*

[37] РУДЛОВЧАК, О. *Проблеми і завдання, s. 104.*

[38] *Nový život, 2. 6. 1954, s. 2.*

[39] *Дружно вперед*, 1954, roč. 4, č. 5, s. 21-22. Preložil SK.

[40] Výber z ľudovej tvorby, ako aj z diel V. Grendžu – Donského, F. Lazoríka, I. Macinského, M. Šmajdu, S. Makaru, J. Vaču, J. Šelepeca, F. Ivančova, A. Kuska, I. Prokipčaka, J. Borolyča, E. Biss – Kapišovskej a iných, ktorý zostavil Michailo Molnar, vyšiel pod názvom *Ластівка з Пряшівщини* v Kyjeve v roku 1960 s úvodom M. Rylského.

[41] *Пряшещина*, roč. 5, 18. 8. 1949.

[42] *Дукля*, 1953, roč. 1, č. 1, s. 154-155.

[43] ІВАНЧОВ, Федір. Літературно-художний журнал «Дукля». In: *15 rokov*, s. 121-122.

[44] SMATANA, Pavol. *Kronika mesta Prešova II*. Prešov, 1966, s. 475. Uložená: Štátna vedecká knižnica v Prešove.

[45] БАБОТА, Любіця. Пряшівський Український національний театр. In: Сополіга, М. et alii: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 15 : Частина перша*. Prešov : Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, oddelenie ukrajinskej literatúry, 1988, s. 255.

[46] SMATANA, P. *Kronika mesta...*, s. 203.

[47] *Пряшещина*, roč. 5, 24. 2. 1949.

[48] SNA, f. PŠk, š. 132. Správa o osвете, rozhlase, divadle, filme a knižniciach v Prešovskom kraji vo vzťahu k ukrajinskému obyvateľstvu, s. 5-6.

[49] РОМАН, Михайло. Мужність крихкої жінки: До 70-річчя Є. Бісс. In: *Дружно вперед*, 1990, roč. 40, č. 6, s. 3.

[50] SMATANA, P. *Kronika mesta...*, s. 471-472.

[51] SMATANA, P. *Kronika mesta...*, s. 473.

[52] SNA, f. Povereníctvo kultúry (ďalej PK), š. 25. Štatistický výkaz o divadle z 30. 1. 1954.

[53] SNA, f. PK, š. 32. Pribeh hodnotiteľských konferencií v divadlách na záver sezóny 1953 – 1954, s. 3.

[54] SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, Zasadnutie P ÚV KSS 14. 1. 1955, š. 882. Správa oddelenia kultúry o situácii v profesionálnych súboroch ľudovej umeleckej tvorivosti a návrh na ich reorganizáciu, s. 2.

[55] *Новый život*, roč. 4, 17. 2. 1954.

[56] *Дукля*, 1953, roč. 1, č. 3, s. 144.

---

[57] *Nový život*, roč. 4, 2. 6. 1954.

[58] Цімбора, Юрій. ПУНА УНТ- пропагандист народної творчості. In: Русинко, І. (Ed.). *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 9*. Prešov : Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, odbor ukrajinskej literatúry, 1980, s. 623-624.

[59] SNA, f. ÚV KSS, Sekretariát ÚV KSS, Zasadnutie Sekretariátu ÚV KSS 23. 9. 1954, š. 92. Informatívna správa o Maďarskom ľudovom umeleckom kolektíve pri Csemadoku a o Ukrajinskom súbore piesní a tancov pri KZUP-e, s. 3.

[60] SNA, f. ÚV KSS, P ÚV KSS, Zasadnutie P ÚV KSS 14. 1. 1955, š. 882. Správa III. oddelenia ÚV KSS o porušení finančnej disciplíny v Csemadok-u a KSUT-e, s. 2-3.

[61] цимбора, Юрій. *ПУНА УНТ*, s. 624.

[62] SNA, f. PŠk, š. 132, Správa o osvete, s. 3.

[63] КАНтуляк, Михайло. До тридцятиріччя діяльності Українського радіомовлення Чехословацького радіо (1948 - 1978). In :РУСИНКО, І. (Ed.). *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 9*. Prešov : Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, odbor ukrajinskej literatúry, 1980, s.585-586.

[64] КАНтуляк, Михайло. *До тридцятиріччя діяльності Українського радіомовлення*, s. 587.

[65] SMATANA, P. *Kronika mesta...*, s. 484.

[66] ГАЛЕЧКА, Ганна.Пряшівська українська студія Чехословацького радіо.In: Сополига, М. et alii: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 15 : Частина перша*. Prešov : Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, oddelenie ukrajinskej literatúry, 1988, s. 248.

[67] РУДЛОВЧАК, Олена - КОВАЧ, Андрій. На порозі другого півстоліття. In: Рудловчак, О. (Ed.). *50 років Українського радіомовлення в Чехословаччині*. Prešov : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, oddelenie ukrajinskej literatúry, 1984, s. 54-55.

[68] SNA, f. ÚV KSS, S ÚV KSS, Zasadnutie Sekretariátu ÚV KSS 14. 10. 1954, š. 93. Správa o činnosti krajskej rozhlasovej stanice Košice a redakcií inojazyčného vysielania, s. 4.

[69] SMATANA, P. *Kronika mesta...*, s. 485.

[70] KANTULAK, Michal. Úloha a význam ukrajinského vysielania Československého rozhlasu. In: Čorný, Michal (Ed.). *Socialistickou cestou k národnostnej rovnoprávnosti: Zborník štúdií o rozvoji ukrajinskej národnosti v ČSSR*. Bratislava : Pravda, 1975, s. 135.

[71] любімов, володимир. Розвиток музичної та хорової культури. In: *15 років*, s. 70-72.

[72] любімов, володимир. *Розвиток*, s. 60-64.

[73] CHORVÁTH, M. *Kultúrna výstavba...*, s. 61-62.

[74] КОСТЮК, Юрій. Співає наше село. In: *Дукля*, 1954, роц. 2, ч. 3 - 4, s. 84-85.

[75] КОСТЮК,Юрій. *Співає наше село*,s. 86.

[76] SMATANA, P. *Kronika mesta...*, s. 498.

[77] ШЕЛЕПЕЦ, Йосіф.*Наша література*, s. 51.

[78] SNA, f. Povereníctvo vnútra, administratívne odbory, i.č. 676, š. 941. Kultúrno-osvetová starostlivosť o občanov iných národností - správa zo 17. 6. 1952, s. 4.

[79] БЕГЕНІ, Петро. Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі, відділ української літератури в Пряшеві. In:Сополига, М. et alii. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 15 : Частина перша*. Prešov : Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, oddelenie ukrajinskej literatúry, 1988, s. 263-264.

[80] SMATANA,P. *Kronika mesta...*, s. 494-495.

[81] DAŇO, J.Розвиток образотворчого мистецтва за вільні ріки. In: *Дукля*, 1960, роц. 8, ч. 2, s. 78.

[82] ДУБАЙ, Михайло.Дезидерій Миллий (7. VIII. 1906 - 3. IX. 1971). In: Русинко, I. (Ed.). *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику 8*. Prešov : Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, odbor ukrajinskej literatúry, 1977, s. 382-383.

[83] Гапак, Степан. *Сила ангажованого мистецтва*. Bratislava, Prešov : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, odbor ukrajinskej literatúry, 1983, s. 232.

[84] Гапак, С. *Сила ангажованого...*, s.213

[85] Гапак, С. *Сила ангажованого...*,s. 130-133.

[86] SMATANA, P.*Kronika mesta...*, s. 496-498.

[87] *Пряшевщина*, роц. 4, 5. 8. 1948.

[88] Archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky v Levoči, f. B 10-7, inventárna jednotka 20. Pozvánka na osobitné zasadanie členov muzeálneho združenia Prjaševščiny, ч. 384/1949.

[89] *Пряшевщина*, роц. 5, 18. 8. 1949.

[90] SNA, f. Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov, Zasadnutie ZP 26. 1. 1854, i. ч. 640, š. 134.

[91] GAJDOŠ, Marián - KONEČNÝ, Stanislav - MUŠINKA,Mikuláš. *Rusíni/Ukrajinci v zrkadle polstoročia*:

Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945. Prešov, Užhorod : Universum, 1999, s. 127.